

Právnícké studium: potřeba dalších změn

Vladimír TÝČ

Účelem tohoto pojednání je letmé zamýšlení nad současnou realitou právníckého studia na naší fakultě. Vývoj v poslední době k takovému zamýšlení přímo vybízí. Následující poznámky jsou vyjádřením osobního názoru učitele, vycházejícího z několikaletých pedagogických zkušeností na fakultě brněnské i z dosud živých vzpomínek na vlastní studium na fakultě pražské.

Vyhovuje současný stav?

Společenské a politické změny v našem státě se určitým způsobem promítly i do systému výuky práva na našich právníckých fakultách. Kromě toho, že se především změnilo právo jako objekt výuky, se podstatně změnila studijní plány, v návaznosti na ně systém zkoušek, systém přijímacího řízení a mnoho dalšího. Některé oblasti se však změnily příliš málo, nebo i dost, ale nesprávným směrem. Sem patří především způsoby, resp. metody výuky práva, způsob zkoušení a vůbec to, co lze podřadit pod široký pojem „obsah a formy pedagogického procesu“. Potřeba mnohem hlubší reformy právníckého studia není nová, avšak dnes je nesrovnatelně zjevnější a naléhavější než v uplynulých desetiletích. Ukazují na to některé jevy, z nichž o dvou je třeba se zvlášť zmínit.

Prvním faktorem, z něhož lze usuzovat na akutní potřebu podstatných změn, je *kvalita absolventů*. Zdrojem informací o absolventech opustivších fakultu s diplomem v ruce jsou především ohlasy z praxe, které jsou ovšem velmi různorodé. Někteří absolventi jsou chváleni, jiní nikoliv. To je normální stav zřejmě v každém státě, avšak v našem případě se zdá, že značná část absolventů je sice vybavena určitou *sumou teoretických znalostí*, avšak téměř nemá *schopnosti a dovednosti*, které jsou pro výkon právníckého povolání nezbytné. Kromě toho je obzvlášť znepokojivé, že určitá, i když těžko specifikovatelná část absolventů nemá dostatečné znalosti ani teoretické, ani ty, které se týkají obsahu práva nebo otázek souvisejících s jeho aplikací, o schopnostech nemluvě.

Oproti minulosti dnes již záleží všude na kvalitě právníků. Ty tam jsou doby, kdy se neschopní právníci odklízeli na místa, kde nebylo třeba nic dělat a kde tedy

nebylo ani co zkazit. Dnes se vyžaduje kvalita jak v soukromém sektoru, tak ve státních službách. Špatný absolvent, který nastoupí do praxe, nemůže uniknout pozornosti. Ještě horší je, mluví-li se o nedostatečné kvalitě současných absolventů neadresně, tedy jako o celé skupině.

Je pochopitelné, že tyto informace získávané od pracovníků praxe především na bázi neformálních osobních kontaktů jsou nesystematické, více méně nahodilé, zcela jistě značně subjektivní a tudíž těžko zobecnitelné. Ukazují však nesporně na to, že kvalita absolventů našich právnických fakult není taková, jaká by měla být. Kromě toho existují absolventi, kteří studiem vůbec nezískali základní předpoklady pro výkon právnického povolání. Otázka zní – proč nejsou mnozí absolventi dostatečně připraveni pro praxi? A jak je možné, že fakultu opouštějí i takoví, kteří mají mezery ve znalostech základních pojmů, nejsou schopni ty znalosti, které mají, aplikovat na praktické případy a nedovedou se ani správně vyjadřovat?

Než se pokusíme o nalezení odpovědi na tyto otázky, uvedme druhý faktor signalizující potřeby změn, který již obsahuje určitý náznak odpovědi: je to srovnání pedagogické činnosti naší s takovou činností v zahraničí. Četné studijní cesty našich učitelů a studentů zejména do západní Evropy a USA, jakož i návštěvy zahraničních učitelů u nás dovolují takové srovnání provést – a jeho výsledky jsou pro nás velmi nepříznivé. U nás převažuje jednostranná forma komunikace (učitel → student) jako základní a nejrozšířenější forma výuky. Učitel zpravidla předává studentovi určité informace, které mu student zpětně odříká u zkoušky. Na zahraničních právnických fakultách naopak převažují interaktivní formy, umožňující studentům získat nejen potřebnou sumu informací, ale zejména schopnost aplikovat je na praktické případy. Tomu odpovídají nejen metody vlastní výuky, ale i zkoušení, jak bude dále blíže specifikováno.

Požadované kvality absolventů

Podívejme se nyní, co všechno by měla právnická fakulta studentovi dát, jinými slovy – jaké kvality by měl absolvent práv mít. Zhruba řečeno, právník má mít jednak příslušné znalosti (vědomosti), jednak určité schopnosti a dovednosti. *Znalosti* musí zahrnovat bezvadnou orientaci v systému práva. Není nutné ani účelné, aby právník znal nazpaměť znění jednotlivých právních norem. Toto znění má mít vždy po ruce, avšak musí být schopen příslušné ustanovení určit, vyhledat předpis, v němž je obsaženo a posoudit ho *v kontextu celého právního řádu*.

Pokud jde o *schopnosti a dovednosti*, lze je shrnout pod obecný pojem „schopnost řešit právní problémy“. Tato obecně formulovaná schopnost v sobě zahrnuje jednak znalost a aplikaci metod (postupu) řešení právních problémů, za druhé jednotlivé elementy tohoto postupu a za třetí pak metody, s jejichž pomocí se tento postup fakticky uskutečňuje. Řešení právního problému tak zahrnuje tyto základní složky:

1. *Identifikaci a formulování problému* (určení, co je jeho podstatou). Zjištění skutkového stavu – volba postupu, jeho realizace, ukončení, ukládání a vy-

hodnocení zjištěných informací.

2. *Nalezení způsobů řešení* (určení, co je třeba udělat). Provedení právního rozboru a kvalifikace skutkového stavu, vytvoření právní konstrukce věci, určení teoretických pojmů a teorií, které se věci týkají, případně jejich rozpracování a vyhodnocení, nalezení právní argumentace. Na základě znalostí o právním řádu určení všech pramenů práva, které se na daný případ mohou vztahovat, jejich interpretace. Posouzení otázky jejich aplikace.
3. *Určení a uskutečnění postupu vedoucího k vlastnímu řešení případu* (akce). Schopnost řešit problém jednáním mezi zúčastněnými stranami, jakož i vystupovat před soudem nebo jiným orgánem aplikujícím právo – určení fóra a zahájení řízení, uplatňování procesních pravidel, vyhodnocení rozhodnutí a stanovení dalšího postupu.

V průběhu celého postupu, jak byl právě popsán, se uplatňují další schopnosti a dovednosti obecného charakteru, které by student měl získat, jako na příklad:

- a) *Schopnost dialektického posuzování* jednotlivých aspektů právního problému, tedy v jejich vzájemné provázanosti. I laik si pro svůj právní problém dokáže vyhledat potřebný právní předpis a porozumět pravidlu, které si v něm přečte. Zpravidla ho však nedokáže správně aplikovat, protože neví, že se k němu vztahují i ustanovení jiná téhož nebo jiného právního předpisu, která jeho obsah upřesňují nebo modifikují, neví, jak ho interpretovat apod.
- b) *Logické uvažování*: pro právníka je nezbytné vždy a všude, na příklad při kvalifikaci skutkového stavu, nacházení právní argumentace, při interpretaci práva nebo při zaplňování mezer v právu.
- c) *Komunikace*: schopnost přijímání, ukládání a vyhledávání informací, používání efektivních komunikačních metod, přesného a jazykově správného vyjadřování.
- d) *Jasně a správně formulování* vlastních závěrů, soudů a teorií a schopnost *systematického zpracování* určité problematiky.
- e) *Sepisování* běžných právnických textů (podání, smluv a jiných právních úkonů, legislativních textů) jako základní praktická dovednost.

K tomu je třeba podotknout, že právník se liší od vyškoleného neprávnicka především právě těmito schopnostmi a dovednostmi, které nelze nabýt čtením učebnic a právních norem, ale pouze dostatečně dlouhým mnohotvárným studiem, zejména jeho aktivní složkou.

Na druhé straně je jasné, že právnická fakulta nemůže vychovávat *praktiky*. Mnohé praktické dovednosti a dokonce i některé specifické znalosti lze získat pouze dlouhodobou praktickou zkušeností. Není ovšem únosné, aby *všech* schopností a dovedností právník nabýval až v praxi, zejména těch, které mu fakulta může poskytnout zcela nebo alespoň v omezené míře.

Výuka

Podívejme se nyní, co z toho se student na naší právnické fakultě může za současněho stavu skutečně naučit.

Výuka práva se provádí v několika různých formách, z nichž každá umožňuje získat některé z uvedených předpokladů.

a) *Přednáška a učebnice*: ústní a písemná forma sdělování informací. Tradiční formy, jejichž význam kolísá, ale celkově neklesá. Jejich účelem je sdělit studentům určité informace v nejšířším smyslu – tedy včetně na příklad vysvětlení určité teorie. Přednáška ani učebnice nemusí být vždy nutně teoretická – může sdělovat také informace o aplikaci teorie v praxi včetně takových, které se týkají určitých praktických postupů.

K dualismu přednáška – učebnice je možno uvést notoricky známou věc: studenti nemají zájem o přednášky, které parafrázuji text dostupné učebnice.* Za účelné je proto možno považovat přednášky, které vykládají látku zcela novou, učebnicemi zatím nepodchycenou, jakož i ty, které zkoumají problematiku v učebnicích popsanou z jiných aspektů nebo které osvětlují zvláště obtížné partie a tím usnadňují jejich pochopení. Obliba jednotlivých přednášek je pak ještě podstatně ovlivněna kvalitou jejich obsahu, jakož i osobností a kvalitou projevu přednášejícího.

Ještě jeden faktor významně ovlivňuje kvalitu přednášky: její délka. Zkušenosti ukazují, že po přibližně 40 až 50 minutách silně ochabuje pozornost posluchače, který, jsa unaven, vnímá z výkladu čím dál méně. Celkový účinek přednášky devadesátiminutové tak není pravděpodobně o mnoho vyšší než takové, která trvá 45 nebo 50 minut. Je-li skutečně nezbytné odpřednášet příliš velký objem látky (např. proto, že chybí učebnice), je nutné rozdělit přednášky přestávkami. Typicky česká snaha o časovou „racionalizaci“ za každou cenu, zdánlivě perfektně vyhovující všem, vedla k zavedení souvislých 90-minutových celků oddělených od sebe pětiminutovými minipřestávkami. Za tohoto stavu je prakticky nemožné takto stanovený rozvrh dodržovat, zejména v případech, kdy výuka pro tutěž skupinu studentů nebo pro téhož učitele trvá celé půldne. I zahraniční zkušenosti svědčí pro zkrácení výukových celků a prodloužení přestávek (zpravidla 10 – 15 minut přestávky vždy po 45 – 50 minutách výuky). Výuka jako celek je tak pro posluchače i učitele nejen příjemnější, ale především účinnější.

Výuka formou přednášek a učebnic umožňuje získat znalosti především teoretické, a to jak o jednotlivých právních pojmech, tak o institutech a vůbec o obsahu práva. Informace praktického charakteru podávané touto formou ovšem zůstávají pouhými informacemi, takže studentovi přinášejí znalosti, nikoli však schopnosti.

Teoretické znalosti jsou nezbytné pro všechna stadia řešení právního problému, jak byla výše popsána. Je však nutno opět si uvědomit, že jde jen o jeden ze dvou

* Tento způsob přednášení však není zcela neefektivní: je známo, že užití dvou různých komunikačních kanálů (zde přednáška a učebnice) pro tytéž informace podstatně zvyšuje míru těchto informací vnímaných a posléze uložených do paměti posluchače.

kvalifikačních předpokladů. Schopnosti může tato forma výuky utvářet jen ve velmi omezené míře, dovednosti pak vůbec ne.

b) *Cvičení*, často nazývaná „semináře“ (na rozdíl od skutečných seminářů), jsou, respektive mají být, základní interaktivní formou výuky. Zjednodušeně řečeno, cvičení by mělo sloužit především k tomu, aby se studenti naučili aplikovat teoretické znalosti získané na přednáškách a z učebnic na praktické případy a získali tak nejen nové znalosti, ale především určité schopnosti a dovednosti. V tomto smyslu je tato forma výuky nezastupitelná.* Ve skutečnosti však tomu tak velmi často není. Co tomu brání?

Především – cvičení může splnit svůj účel pouze tehdy, jsou-li na ně studenti připraveni. Mají-li se učit aplikaci teoretických znalostí v praxi, musí na cvičení s těmito znalostmi přijít. Zkušenosti, a to i ty nejčerstvější, ukazují, že jen nepatrné procento studentů přichází na cvičení připraveno, tedy s teoretickou znalostí probírané látky. Ti, kteří se s látkou neseznámili, se nemohou práce zúčastnit tak, aby jim něco přinesla. Stávají se součástí pasivní mlčící masy, kterou tvoří většina přítomných. Někteří jedinci, náležející do této kategorie, mají tendenci předvádět se jako vášniví diskutéri, avšak jejich vystoupení jsou zpravidla zcela jalová nebo od věci, neboť nejsou podložena dostatečnými vědomostmi. Vyvolávání studentů učitelem po středoškolském způsobu nic neřeší, neboť kdo nic neví, neodpoví ani když je vyvolán. V této situaci, kdy se diskuse ve skupině účastní aktivně a se znalostí věci dva nebo nejvýše tři studenti (vždy titíž), učitel často rezignuje. Nechce-li chybějící motivaci studentů nahrazovat donucením (na příklad ve formě písemných prověrek v úvodu každé hodiny), cvičení se přeměňuje v jeho monolog, tedy v jakousi quasipřednášku – v něco, čím právě být nemá.

Dalším důvodem úpadku cvičení je přílišná velikost seminární skupiny, která nejen zvyšuje anonymitu a tím i pasivitu účastníků, ale především činí z tohoto fóra něco úplně jiného než diskusní skupinu. Ukazuje se, že někteří studenti se diskuse aktivně nezúčastní jen proto, že to v tak velké skupině již nepovažují za účelné. (Optimální počet účastníků cvičení je 8 – 10. Nestálo by za úvahu rozdělit naše superskupiny 25 posluchačů na dvě poloviny a zároveň na polovinu snížit počet vyučovacích hodin? Úvazky učitelů by se tak nezměnily a výuky by bylo sice méně, avšak měla by nesrovnatelně větší hodnotu a účinnost.)

Z dalších důvodů nízké úrovně cvičení uvedme ještě alespoň jeden, a to nedostatek na straně učitele, který cvičení vede. Učitel může svým výkonem velmi podstatně ovlivnit průběh cvičení. Musí být především na výuku dokonale připraven. Improvizace nebo příliš obecná rovina vedení cvičení prozrazují jeho nepřipravenost. Těžko si lze představit horší příklad pro studenty! Obdobným prohrěškem učitele je apriorní přístup ke cvičení jako k doplňku nebo opakování přednášky. Taková cvičení bývají obvykle mezi studenty oblíbená, neboť od nich nevyžadují aktivitu jinou, než

* Proto jsou naprosto nesprávné představy o rušení cvičení jako nepotřebného opakování přednášené látky nebo o zrušení povinné účasti na nich. Cvičení je totiž prakticky jedinou formou výuky, kde student může získat potřebné schopnosti a dovednosti.

činění poznámek.

c) *Semináře* v pravém slova smyslu připadají na naší fakultě v úvahu při současném počtu studentů jen jako výběrové. Tento jejich charakter z nich činí patrně nejúčinnější formu výuky vůbec, neboť pro ně neplatí nic z toho, co bylo vytykáno cvičením. Za současného poměru počtu učitelů k počtu studentů jsou však výběrové semináře bohužel zcela výjimečné. Jejich význam je přesto obrovský: umožňují podchytit právě ty studenty, kteří mají o daný obor skutečný zájem a dát jim maximum toho, co jim učitel vůbec může poskytnout.

d) *Písemné práce (seminární a diplomové)* jsou další formou výuky, která je zaměřená na získávání schopností studentů. Zatímco u diplomové práce je tento aspekt zřejmý, u seminární práce nikoli.

Existují různé podoby seminárních prací – od ryze popisných, představujících zpracování nějakého tématu, čerpaných z jednoho, nejvýše dvou pramenů a fakticky tedy opsaných, až po tvůrčí rozboru nebo úvahy. Zatímco první z nich jsou naprosto bezcenné a představují trestuhodné plýtvání časem, druhé mají svůj smysl. Dovede-li se posluchač k tomu, aby o něčem přemýšlel, dopracoval se k nějakým závěrům a vše náležitým způsobem prezentoval, je to pro něho jistě přínos, neboť si tím rozvíjí minimálně část potřebných schopností. Ještě větší účinnosti se dosáhne, opraví-li učitel práci (po věcné i formální stránce), aby student viděl, jakých chyb se dopustil a poučil se z nich. V tomto kontextu se jeví problematickou dosti rozšířená praxe ukládání seminárních prací jakožto sankce (nebo kompenzace) za absence na povinném cvičení v průběhu semestru. Bylo-li totiž cvičení kvalitně vedeno a splnilo-li svůj účel, nelze je fakticky vykompenzovat jinou formou, a to ani sebelepší seminární prací. A bylo-li cvičení špatné, není ho škoda, neboť stejně nikomu mnoho nepřineslo.

Seminární práce jsou velmi rozšířené na většině západoevropských a amerických právnických fakult. Spočívají nejčastěji v rozboru soudního rozhodnutí (který nelze odnikud opsat a při němž musí student nutně použít svých znalostí).

O diplomové práci platí v zásadě totéž. Popisná práce zkompilovaná z několika pramenů by neměla být jako diplomová práce vůbec přijata. Její téma musí být proto stanoveno tak, aby vyžadovalo tvůrčí přístup diplomanta. Nezastupitelnou roli zde hraje vedoucí diplomové práce, který má diplomanta metodicky vést a nedopustit, aby výsledkem byla popisná práce postrádající jakýkoli tvůrčí prvek. Je třeba zdůraznit, že jak seminární, tak diplomová práce nejsou jen prostředkem k hodnocení studenta, ale především *formou výuky*, a že tedy předpokládají aktivní roli učitele.

Dobrá seminární, a zejména diplomová práce přispívá k rozvoji logického myšlení, ke schopnostem formulování vlastních závěrů, systematického zpracování určité problematiky, jakož i ke schopnosti správného vyjadřování.

e) *Individuální konzultace* nemohou být v našich podmínkách v denním studiu masovou formou výuky, avšak pro některé studenty mohou být v jednotlivých případech velkým přínosem. Je zajímavé, že jsou jen minimálně využívány.

f) *Praxe v průběhu studia* představuje první a pouze krátkodobý kontakt s právní praxí. Tím je dán její význam – slouží spíše jen k ilustraci vyučované teorie.

g) *Individuální studium („samostudium“)*. Studium základních učebnic je tradiční a pro mnohé studenty jedinou formou studia. Kvalitativně odlišné je studium doplňkové literatury. Mezi studenty není příliš rozšířeno, neboť je učitelé málokdy vyžadují. Kromě toho na naší fakultě chybí základní technické zabezpečení, běžné kdekoli v zahraničí – dostatečně velká studovna spojená s knihovnou.

Uvedený přehled ukazuje, že správná kombinace jednotlivých forem výuky dovozuje studentům získat potřebné vědomosti a větší část nezbytných schopností a dovedností. To ovšem platí pouze za předpokladu, že výuka *skutečně* probíhá optimálním způsobem, jak bylo naznačeno. Pak mohou být výsledky studia (nikoli známky, ale skutečně nabyté vědomosti a zejména schopnosti) nesrovnatelně příznivější, než je tomu dosud. Odpovědný přístup je nezbytný z obou stran, od učitelů i od studentů.

Učitel se musí vlastní výuce i přípravě na ni plně věnovat. Obojí by mělo být spolu s vědeckou činností nejdůležitější složkou jeho pracovní činnosti. Není-li tomu tak, měla by se na to objevit především adekvátní reakce studentů. Bohužel dnes je tomu stále ještě u značné části studentů naopak: jsou spokojeni, když je takový učitel příliš nezatěžuje výukou. Učitelé nebo katedry, které se odchýlí od zaběhnutého klíše a zvolí náročnější formy výuky a zkoušení, upadají u studentů v značnou nemilost.

Tím se dostáváme ke studentům. Základním obecným problémem je stále ještě nedostatek motivace skutečně studovat. Oproti absurditě minulých let, kdy část posluchačů neměla z různých důvodů příliš velký zájem o studovaný obor, ale spíše jen o statut studenta a posléze o diplom, je dnes situace poněkud jiná. Podíl studentů, které obor zajímá a kteří tak mají dobrou motivaci ke studiu, vzrostl. Je ovšem stále příliš mnoho takových, kteří by rádi získali diplom bez velké námahy. Důvodem dnes již není jen osobní prestiž, ale především vidina vysokých příjmů dosahovaných praktickými právníky. Těmto studentům však bohužel nedochází, že vysokých příjmů může dosahovat pouze dobrý právník, nikoli ten, komu se podaří „vystudovat“ tak, že fakultu opouští práven téměř nedotčen.

Plné využití všech forem výuky tedy může přinést za současného stavu velmi dobré výsledky v získávání znalostí. Pokud jde o schopnosti a dovednosti, není situace zdaleka tak optimistická. I kdyby cvičení a semináře probíhaly optimálním způsobem, bude mít posluchač možnost naučit se *dobře* sepsovat na příklad žaloby a jiná podání, různé typy smluv a jiné písemnosti, s nimiž bude v praxi pracovat? Bude se moci naučit formulování pravidel, které bude potřebovat při tvorbě předpisů? Tento typ cvičení bývá součástí výuky některých předmětů, kam příslušná písemnost patří. Každý zřejmě absolvuje sepsání civilní žaloby, rozsudku apod. Je to však dostačující? Nejde jen o pouhé seznámení se s podstatnými náležitostmi aktu? Dbá se také o vlastní formulace a o vyjadřování?

Odpovědi na tyto otázky nejsou autorovi známy, neboť tak daleko jeho informovanost nesahá. Nicméně o tom, že vše není v pořádku, svědčí na příklad výsledky

práce některých právníků, které jsou veřejně přístupné. Mnohé reklamační, provozní, přepravní a jiné řády, vyvěšené k informaci občanů, jsou formulovány tak, že zcela nepochybně byly vytvořeny buď neprávnickými, nebo právníky špatnými.

Je správné ponechat získání tohoto typu dovedností až praxi? Patrně ne zcela. Podívejme se pro zajímavost na jednu zahraniční zkušenost – jak se s tímto problémem vypořádávají v USA, v John Marshall Law School v Chicagu.

„Právníkové dovednosti“ (*Lawyering Skills*) jsou *samostatným* čtyřsemestrálním předmětem. V prvním semestru se studenti učí analyzovat právní problémy, identifikovat rozhodné skutečnosti, srovnávat pojetí sporu z obou jeho stran. Výsledkem práce je zde písemný rozbor, který má formu konstatování (sdělení). Součástí tohoto úvodního kurzu je také rešerše v právních předpisech a judikatuře.

Druhý semestr je věnován převážně zdokonalování rešeršní činnosti, která je typická a nezbytná pro americký systém práva, jehož těžištěm je judikatura. Písemná a ústní část kurzu se zde soustřeďuje na činnost právního zástupce u soudu první instance (včetně formulování právní argumentace). Ve třetím semestru se studenti učí písemnému i ústnímu vystupování před odvolacím soudem. A ve čtvrtém semestru absolvují tvorbu právnických textů – od sepisování nejrůznějších smluv, závětí apod. až po vypracování legislativního textu.

Písemné práce, jichž se v každém semestru píše několik, jsou známkovány a následně probírány individuálně s učitelem. Je-li to účelné, účastní se výuky vedle učitele i příslušný praktik, zpravodla soudce. Jedna z učeben je pro účely této výuky upravena jako jednací síň soudu.

Uvedený příklad z USA je nepochybně zajímavý, i když pro naše poměry jen částečně použitelný, neboť činnost praktického právníka je v americkém právním systému založeném na soudních precedencích odlišná a podstatně náročnější než v systému našem. Zdá se ovšem, že vše, snad s výjimkou rešerší soudních precedentů, by našim studentům neobyčejně prospělo. Co se týče právnických dovedností, je tak připravenost amerického absolventa pro praxi nesrovnatelně lepší než připravenost absolventa našeho. Většinu toho, co americký absolvent umí už z fakulty, náš dohání až v praxi.

Zkoušky

Smyslem zkoušek je především prověřit, zda posluchač dosáhl stupně vědomostí a schopností požadovaných v příslušném stadiu studia. Kromě toho je účelem zkoušek působit na posluchače stimulačně. Málokdo by se asi usilovně učil všechny předměty ve stanovených lhůtách, kdyby zkoušky neexistovaly. Posudme nyní otázky množství zkoušek a způsobů (metod) zkoušení a hodnocení.

a) Množství zkoušek. Výuka každého předmětu by měla v zásadě končit postupovou zkouškou. Tak tomu je a proto pokud jde o tyto zkoušky, nejsou patrný žádné příliš závažné problémy. Ty se však objevují v souvislosti se zkouškami státními,

kteří se značně podobají zkouškám postupovým a které zahrnují obrovský objem látky, takže u nich vznikají pochybnosti, zda skutečně plní svůj účel.

Čím se má lišit zkouška státní od postupové? Jejím předmětem by neměly být jednotlivosti a detaily, ale především koncepční pohled na daný obor nebo oblast práva. Posluchač by jí měl prokázat celkovou orientaci v oboru jako takovém, jakož i znalost základních pojmů do něho náležejících. Faktické opakování postupové zkoušky pod hlavičkou zkoušky státní, jak jsme toho stále ještě často svědky, je neúčelné a studenty zbytečně zatěžuje. Jedenáct (!) předmětů se objevuje znovu u státních zkoušek, tři pak ještě potřetí (!) u zkoušky magisterské.

Zdá se, že opět přichází ke cti heslo „méně znamená více“. Mají-li státní zkoušky sledovat systém bloků (jichž je autor tohoto článku silným odpůrcem), patrně by stačila státní zkouška z obecné právní teorie (ne však již ve druhém ročníku, ale později), dále ze *základů* soukromého práva a třetí ze *základů* práva veřejného – nikoli tedy z téměř *celého* soukromého a veřejného práva. Stěžejní právní disciplíny by se pak objevily povinně ještě u zkoušky magisterské, jak je tomu dosud.

V poslední době došlo k určitým pozitivním změnám. Více se zdůrazňuje koncepční charakter blokových státních zkoušek, což je nepochybně krok správným směrem. Bohužel jen první krok – stále ještě přetrvává zkoušení předmět po předmětu a mnohé zkušební otázky jsou totožné nebo vykazují velkou podobnost s otázkami používanými při zkouškách postupových.

b) Způsob zkoušení jde ruku v ruce se způsobem výuky. Spočívá-li výuka v pouhém sdělování informací posluchačům, při zkoušce se nemůže dít nic jiného než totéž v opačném směru. Posluchač předvádí, co si zapamatoval, a podle toho je hodnocen. Slabý a nemotivovaný student si je přitom vědom toho, že o každé otázce musí alespoň něco (cokoli) vědět, aby nebyl hodnocen nedostatečnou. Sdíle-li učitel tento způsob hodnocení, umožňuje projít zkouškou i studentovi, který nepochopil základní pojmy oboru a naučil se jen některým jednotlivostem, aby nebylo možno konstatovat, že „neuměl nic“. A jsou-li zkušební otázky (nejlépe totožné s názvy kapitol učebnice) předem zveřejněny, je dílo zkázy dovršeno. Někteří vynálezavci, kteří se studiem nechtějí příliš zatěžovat, se pak na zkoušky nepřipravují už ani z učebnic, ale pouze z vypracovaných otázek. K tomu je snad zbytečné dodávat, že tento postup už nemá nic společného s vysokou školou. Je typický pro část posluchačů studia při zaměstnání, avšak vyskytuje se i u některých studentů denního studia.

Co je tedy třeba u zkoušky od posluchačů vyžadovat? To, co bylo obsahem výuky. Byla-li výuka kvalitní, měl by student prokazovat nejen získané vědomosti, ale i schopnosti a dovednosti. Přitom není, až na nejdůležitější nebo specifické případy, účelné požadovat znalost doslovného znění právních předpisů nebo přílišných podrobností, které studenta zbytečně zatěžují a jsou beztak časem předmětem změn. Mnohem důležitější je, aby student uměl s právními předpisy pracovat, rozuměl jim, dokázal je aplikovat apod. Jednou z dobrých metod je zkoušení s právním předpisem v ruce: úkolem zkoušeného může být na příklad dané ustanovení vyložit, specifikovat jeho působnost, provést rozbor jednotlivých pojmů, poukázat na

ustanovení související obsažená jinde apod.

Hodnocení zkoušky musí odpovídat výkonu studenta, pro který není rozhodující jeho délka, ale obsah a forma. U zkoušky nemůže prospět (a to ani s výsledkem „dobře“) ten, kdo nezvládl základní pojmy, ani kdyby si pamatoval velké množství podrobností. Z tohoto požadavku musí vycházet i způsob zkoušení. Musí být volen tak, aby nedostatečně připravené studenty objektivně podchytil. Na zahraničních fakultách proto převažují zkoušky výlučně písemné, u kterých nelze uspět s povrchními znalostmi. Navíc má písemná forma průkazní hodnotu (*littera scripta manet*).

Nevýhodou výlučně písemných zkoušek je neexistence přímého kontaktu mezi zkoušejícím a zkoušeným, a tedy nemožnost ohodnotit formu ústního projevu studenta. Pro obor právo je to vážný nedostatek. Proto se pro naše poměry zdá být optimální kombinace obou forem – ústní a písemné, jak to ostatně umožňuje i platný zkušební řád naší fakulty.

Závěrem

Názory zde vyslovené zůstávají osobními názory autora, i když se někdy tváří jako objektivní analýza. Ukazuje se však, že není zdaleka všechno v pořádku, a proto by nemělo zůstat jen u zamýšlení. Tato krátká úvaha nemohla vyčerpat ani naznačit všechny problémy, které zde vyvstávají, jako na příklad obsah studia (z hlediska specializací), hodnocení přetrvávající koncepce tzv. univerzálního právníka, roli výpočetní techniky, jazykovou kvalifikaci absolventů apod. Hlavním smyslem tohoto příspěvku je proto podnítit diskusi o právnickém studiu, o obsahu, metodách a formách výuky, zkoušení apod. Jen tak bude možno seriózně zhodnotit současný stav a najít cesty k jeho zlepšení.